

O environmentálnom skepticizme

Na prelome tisícročí sa objavili publikácie, ktoré pracujú s protikladnými východiskovými ideami než tie, ktoré boli charakteristické pre environmentálne myslenie v uplynulých tridsiatich rokoch. Vytýčili si za cieľ porovnať informácie a údaje o stave životného prostredia s prognózovanými, najmä tými, ktoré boli zverejnené v správach Rímskeho klubu a v správe Global 2000. Tieto práce v pomerne krátkom čase vyvolali búrlivé diskusie.

Ide o názory, ktoré môžu ovplyvniť reflektovanie environmentálnych problémov v budúcnosti i to, či a ako sa zmení prístup k environmentálnym otázkam. Aj keď väčšina autorov deklaruje analytickú povahu svojich prác a ich primárnym cieľom je vyhodnotiť, do akej miery sa naplnili či nenaplnili prognózy, možno hovoriť o určitom myšlienkovom prúde, ktorý budeme označovať podľa názvu publikácie jeho zakladateľa *environmentálnym skepticizmom* (Lomborg, 2001). Pokúsime sa ukázať, že v súčasnosti tento názorový prúd plní aj ďalšie ciele, nielen tie, s ktorými sa sám identifikuje, a preto považujeme za potrebné uvažovať aj o jeho filozofických a sociálno-politických východiskách a možných dôsledkoch. Ak aj je snaha diskusiu o environmentálnych otázkach usmerňovať výlučne k odborným a faktickým údajom, treba si uvedomiť, že do štatistických údajov sa nemôžu dostať otázky, ktoré v prognózach z minulého storočia nezazneli. Environmentalistika pritom registruje aj tzv. nové či novovzniknuté environmentálne problémy. Štatistické porovnanie neumožňuje zakomponovať do skúmaného systému axiologické a etické otázky, a teda ani vplyv environmentálnej etiky a filozofie na celkový proces. Hlavným predstaviteľom tohto myšlienkového prúdu je dánsky štatistik Bjorn Lomborg.

Na základnej myšlienke – posudzovať štatistické ukazovatele spred viac než štvrtého storočia a tie súčasné – nie je v zásade nič problematické. Problematický je ale fakt, že v rámci tohto typu údajov hrajú rolu takmer výlučne kvantifikovateľné ukazovatele, dokonca len tie, ktoré boli v minulosti k dispozícii, a ktoré možno porovnať. Aj keď sa Lomborg snaží byť korektný, pretože si uvedomuje, že o záveroch rozhoduje kvalita a reprezentatívnosť vstupných dát a dôveryhodnosť zdrojov, jeho hlavným inšpiračným zdrojom bola snaha porovnať reálny stav vecí s tým, čo vyhlasuje za ideologicky a propagandisticky zafarbené koncepcie, ktorými sa vraj environmentálne myslenie prezentovalo

od jeho počiatkov a sú charakteristické aj pre súčasnú environmentalistiku.

Väčšina štatistických analýz zverejnených koncom 2. tisícročia porovnávala vývoj stavu životného prostredia v korelácii s predpokladmi, ktoré boli prvýkrát zverejnené r. 1972. Porovnávali sa, samozrejme, len údaje, ktoré boli k dispozícii začiatkom 70. rokov a tých nebolo veľa. Určili však základné trendy skúmania a tzv. problémové oblasti a vytýčili priority záujmu. Na základe toho boli identifikované trendy uplynulých tridsiatich rokov. Analytici pracujú najmä s kvantifikovateľnými ukazovateľmi, ako je rast populácie, ťažba a spotreba prírodných materiálov (napríklad dreva), fosílnych palív (najmä ropy), objem emisií vypúšťaných do ovzdušia, pôdy, vody atď., ktoré sa väčšinou týkajú miery zásahov do životného prostredia, nie však postoja k environmentálnym otázkam.

Myšlienka porovnávať prognózované údaje so súčasným stavom nie je pôvodná. Prvýkrát sa o to pokúsil – výlučne na báze ekonomických ukazovateľov – Peter Drucker (1992). Tento známy ekonóm sformuloval povahu a príčiny zmien, ktoré vo svetovej ekonomike prebehli práve v 80. rokoch a ako jednu z hlavných hybných síl, ktoré ovplyvnili súčasnú podobu ekonomiky, uviedol práve prognózy z dielne Rímskeho klubu. Porovnávať súčasné údaje s prognózovanými sa ale na prelome tisícročí stalo akosi módnou vlnou. Lomborg sa však stal známym predovšetkým pre radikálne závery, ku ktorým na základe porovnávacích analýz dospel. O východiskových postojoch tohto autora, ktorý je profesorom štatistiky na oddelení politologických vied na Univerzite v Aarhuse, svedčí napokon aj názov jeho práce: *Skeptický environmentalista* (Lomborg, 2001 a). Publikácia prakticky hneď po vydaní vzbudila obrovskú vlnu záujmu. Dnes možno povedať, že polarizovala názory na environmentálne problémy a má rovnako veľké množstvo prívržencov ako odporcov. K najvýznamnejším odporcom Lomborga patrí dánsky ekológ Kêre Fog a Američan Russh Kick, ktorý je editorom symptomaticky nazvanej publikácie *Everything You Know Is Wrong: The Disinformation Guide to Secrets and Lies*. New York, 2002. Environmentálny skepticizmus charakterizujú základné tézy: 1. environmentalizmus má znaky ideológie, pracuje tomu zodpovedajúcimi metódami a prostriedkami. 2. téza je o neprimeranej dôležitosti, ktorá sa životnému prostrediu v uplynulých desaťročiach venovala.

Lomborg sa pokúsil ukázať, že práve štatistické údaje jednoznačne vypovedajú o tom, že environmentálne problémy boli v uplynulých desaťročiach úmyselne nadhodnocované, venovala sa im nezaslúžená a neprimeraná pozornosť. Zosumarizoval rôzne druhy a typy údajov, ktoré podľa neho dokazujú, že miera samoregulácie ekosystémov bola a je omnoho vyššia, než sa pôvodne predpokladalo. V mnohých kľúčových oblastiach, napríklad potrebe zachovania biodiverzity, bola miera stability ekosystémov vraj vysoko preceňovaná. Z toho vyvodil záver, že potreba uchovania biodiverzity v rámci určitých ekosystémov je reálne nižšia, než akú predpokladali ekológovia a prognostici v 70. a 90. rokoch, a teda ako faktor určujúci mieru stability ekosystémov reálne nefunguje.

Porovnávanie sa týkalo rôznych oblastí, otázok ľudskej populácie, kvality a zásob vody, kvality vzduchu, významu lesných porastov vo vzťahu k stabilite ekosystémov, koncepcie udržateľného rozvoja a pod. Dôkazy pre svoje tvrdenia nehľadal Lomborg len v štatistikách. Pracoval aj s politologickými metódami a argumentmi. V častiach, kde uvažuje o tom, prečo sa vo vzťahu k environmentu objavovali len zlé správy a katastrofické prognózy, hovorí o potrebe vytvárania účelových mýtov.

Idea, že procesy týkajúce sa environmentálnych problémov vykazujú znaky ideológie, je veľmi problematická a nástrojmi, ktoré autor využíva, je prakticky nedokázateľná.

Takéto znaky nepochybne mali niektoré radikálne skupiny, ktoré sa hlásili k environmentalizmu v jeho počiatkoch. Je však otázne, či ich hlavným cieľom bola ochrana životného prostredia a radikalizmus nebol len nástrojom na dosahovanie iných cieľov. Avšak znaky charakteristické pre ideologické pôsobenie v environmentálnom hnutí neprevážili. Kalkulovanie s aktuálnymi prioritami je z dlhodobého hľadiska pre ľudstvo užitočnejšie než ideologizovanie – v tom sa Lomborg nemýli – ale nič nie je jednoduchšie, ako narábať s pojmom ideológia vo vzťahu k určitému názorovému prúdu. Tvrdenie, že súčasný environmentalizmus má znaky ideológie, znamená prehliadnúť fakt, že v súvislosti s environmentálnym myslením sa nevytvorilo nič, čo by sa mohlo označiť ako určitá ideologická sústava. Politické prejavy súvisiace s bojom o moc prebiehali v rámci demokratických procesov a vytvorili základ tzv. „zelenej orientácie“ aj iných politických strán, než len tých, ktoré mali vo svojom programe ako záujmovú prioritu „zelenú politiku“. Strany zelených sa zvyčajne prezentovali ľavicovou orientáciou a potrebou riešenia sociálnych problémov v kontexte s environmentálnymi. Environmentálne hodnoty sa nepresadili na úkor humánnych a už vôbec nie politickými metódami a prostriedkami. Ideológie sa skladajú zo súborov

ideí, ktorými človek postuluje, vysvetľuje a zdôvodňuje ciele a prostriedky organizovaných akcií, a to takých, ktoré sa snažia zmeniť alebo prebudovať istý spoločenský poriadok. Sú teda odkázané na masové presvedčenie a navyše, svoje myšlienky pokladajú zvyčajne za jediné správne. Znamená to zároveň, že vo vzťahu k iným hodnotám sú práve ideológie nekompromisne nepriateľské. Jednoduchým porovnaním možno zistiť, že environmentalizmu sú znaky ideológie pripisované neprávom. Environmentálne myslenie totiž nebolo nikdy jednotným názorovým prúdom a veľmi často sa diametrálne od seba líšili aj navrhované koncepty riešenia (Palovičová, Smolková, 1994).

Pozrime sa na druhú východiskovú tézu o nadhodnocovaní významu environmentálnych ukazovateľov, ako je stabilita ekosystémov, biodiverzita a iné. To, že sa prognózy nenaplnili, nebolo možné vyvodiť len z porovnávania údajov. Spoločnosť totiž neignorovala environmentálne problémy, ktorých možnú mieru dôsledkov avizovali prognózy. Riešila ich, a práve preto nastal prudký pokles kvality environmentu v celosvetovom meradle, a teda nevznikli krízové javy v spoločnosti, ktoré by boli vznikli ako dôsledok prehliadania týchto problémov. Nevytvorili sa podmienky na mystifikáciu problémov. Označenie environmentalistov za homogénnu skupinu ľudí, ktorá manipuluje so spoločenským vedomím a úmyselne skresľuje skutočnosť, vyvolalo najväčšiu vlnu odporu voči Lomborgovým tézám. O ideológii totiž nestačí len hovoriť, treba dokumentovať znaky ideologického pôsobenia. Bez pomenovania predstaviteľov a konkrétnej podoby ideologických krokov to jednoducho nie je možné. Pojem ideológia Lomborg nepoužíva v jeho bežnom význame, ale akoby ho pokladal za synonymum manipulácie s údajmi. Dá sa však predpokladať, že s týmto pojmom pracuje účelovo. Počíta s tým, že samotný pojem „ideológia“ má zlú povesť, pretože ideológie sa všeobecne považujú za úpadkovú formu myslenia a charakterizovať nejaké názory ako ideologické znamená intelektuálne ich diskvalifikovať.

Lomborg ďalej naznačuje, že prognózy boli predpokladom na vznik určitých mýtov. Posudzuje predovšetkým mieru vecnosti v nich obsiahnutých údajov a porovnáva ich. Ak však budeme akceptovať výklad pojmu prognóza podľa zakladateľov Rímskeho klubu, že je to vytvorenie jedného alebo viacerých modelov, ktoré za určitých predvídateľných okolností môžu nastať, zistíme, že aj v tomto prípade sa Lomborgov výklad týka inej novej interpretácie pojmu prognóza. Z argumentov štatistickej povahy môže vyplývať, že odhady (pretože o tie vlastne ide) neboli presné, nenaplnili sa, alebo určité faktory boli podhodnotené či nadhodnotené. Manipuláciu s údajmi, teda úmyselné skresľovanie odhadov, prognózam veľmi ťažko možno

vytknúť. Ak bolo cieľom Lomborgovho snaženia naznačiť, že prílišný tlak a snaha presadzovať určité idey takpovediac „za každú cenu“ nemusí byť tou najlepšou formou, potom sa, samozrejme, nemýlil. Avšak presne to isté, čo on vytýka environmentalizmu, sa vytýka aj jemu (Kick, 2002). Možno práve rôznorodosť environmentálnych teórií a koncepcií umožnila úspešne čeliť niektorým hrozbám. A práve prognózy vytvorili základný argumentačný rámec na to, aby hodnota životného prostredia bola aj akceptovanou spoločenskou hodnotou.

Aj napriek tomu, že vo svetle predstavených skutočností štatistickej povahy nie je filozofické východisko Lomborgovej práce, ktorá je označovaná ako porovnávací analýza, zrejme, je prítomné v celom jeho diele a bolo základom na sformulovanie cieľov i záverov. Dá sa však len predpokladať – presnejšie povedané vyplýva to z kontextu práce, spôsobu, akým si autor kladie otázky a, samozrejme, zo záverov, ktoré robí – pretože ako stanovisko ho autor jednoznačne neformuluje. Svedčí totiž o úsilí dokázať mieru nepresnosti spomínaných prognóz a ich nevierohodnosť. Autor, keďže s nimi nenarába ako s prognózami, ale ako s informáciami štatistickej povahy, neskúma reakcie, ktoré vyvolali v spoločnosti, ale ich pravdivosť. Nezhľadňuje kroky, ktoré smerovali k tomu, aby sa dané prognózy nenaplnili, zaujíma ho len to, či sa im neprávom nepripisovala validita, ktorú reálne nemali. Širší kontext dôvodov, pre ktoré sa prognózy nenaplnili, je hodný hlbšieho skúmania. Štatistické analýzy, aj keď majú nesporne vysokú výpovednú hodnotu, nereflektujú dôvody a príčiny súčasného stavu. Porovnávať štatistické ukazovatele z počiatku 70. rokov prinieslo množstvo zaujímavých výsledkov, ktorých interpretácia môže byť veľmi rôznorodá. Záver: „Prognózy sa nenaplnili,“ nemusí svedčiť o tom, že spoločenské procesy neovplyvnili aj iné faktory než tie, ktoré sa brali do úvahy pri ich zostavovaní a neprebehli iné procesy, ktoré vznikli ako reakcia na podnety obsiahnuté práve v prognózach. Fakt, že prognózy sa nenaplnili, nie je odpoveďou na otázku, prečo nenastali niektoré degračné procesy v životnom prostredí v takej miere, ako sa o nich prognózy zmlieňovali. Navyše, vývoj v posledných desaťročiach možno považovať za pozitívny len vo vzťahu k určitým, nie všetkým environmentálnym problémom. Bolo by veľkým zjednodušením povedať, že ak tieto prognózy mali splniť len jedinú funkciu, ovplyvniť vznik krízy (stav, aký prognózovali), zohrali tú rolu, o ktorú sa ich autori reálne usilovali – ovplyvniť postoje a názory na posudzovanie a riešenie environmentálnych problémov. Ale takéto ciele sa autorom prognóz pripisujú dnes. Oni sami si ich nekladli a ani klásť nemohli. Väčšinou to boli odborníci z rôznych vedných oblastí, ktorí vytvorili tímy na to, aby do

hlbky uchopili určitý problém a upozornili na spoločenskú potrebu jeho riešenia. Ovplyvnili tým proces vzniku určitých špecifických typov očakávaní. Aj keď navrhovali isté riešenia, boli väčšinou natoľko kontroverzné, že sa nedali a ani nemohli uskutočniť. Týka sa to napríklad koncepcie *nulového rastu*, predstavy o možnom zmrazení ekonomických, ekologických a demografických ukazovateľov. Fakt, že prognózy sa nenaplnili v celej šírke, dnes platí predovšetkým preto, že spoločnosť hrozby uvedené v nich začala vnímať a reagovať na ne. Urobili sa legislatívne kroky, ktoré ovplyvnili určité spoločenské procesy a tie spätne vplývali na environmentálne ukazovatele. Spoločnosť sa mnohými rôznorodými krokmi usilovala odvrátiť hrozbu vzniku krízy. To nebolo možné bez toho, aby sa nezačalo hovoriť o hodnotách, ktoré životné prostredie predstavuje, bez toho, aby sa ovplyvňovali a modifikovali hodnotové systémy. V tomto prognózy zohrali nezastupiteľnú, rozhodne nie negatívnu rolu. Veď kto dnes ľutuje, že sa kroky na odvrátenie hrozieb uskutočnili, že jestvujú environmentálne normy, že podniky museli environmentálne ciele a princípy zodpovednosti voči environmentu zakomponovať do svojich stratégií?

Environmentálny skepticizmus bude pravdepodobne fungovať ako argumentačná báza, teoretické východisko mnohých diskusií, v ktorých pôjde o prístupy a spoločenský význam environmentálnych problémov. Záujem oň tomu nasvedčuje. Aktuálnym dôsledkom akceptácie argumentov, ktoré prezentuje environmentálny skepticizmus bude pravdepodobne návrat k publikáciám tematicky zameraným na argumentáciu a zdôvodňovanie potreby akceptácie environmentu, významu a zmyslu environmentálneho myslenia a uchopenia skutočnosti. Tento krok by však bol nepochybne krokom späť a nezodpovedal by spoločenským očakávaniam, ktoré sa vo vzťahu k životnému prostrediu v zásade nezmenili.

Eva Smolková

Literatúra

- Drucker, P.: Manažment, budúcnosť začíná dnes. Praha, 1992.
- Kick, R. (ed.): Everything You Know Is Wrong: The Disinformation Guide to Secrets and Lies. New York, 2002.
- Lomborg, B.: The Sceptical Environmentalist: Measuring the Real State of the World. Cambridge University Press, 2001 a.
- Lomborg, B.: The Truth about the Environment. Economist, 4. 8. 2001 b.
- Palovičová, Z., Smolková, E.: Ekofilozofické koncepcie. Bratislava, 1994.
- www.lomborg.com, www.anti-lomborg.com, www.lomborg-errors.dk, www.greenspirit.com, www.economist.com/science